

A. S. FILIPENKO

HOSPODÁŘSKÝ MECHANISMUS SOCIALISTICKÉ INTEGRACE

Určujícím momentem při formování mechanismu hospodářské jednotnosti světového socialismu je těsná součinnost komunistických a dělnických stran socialistického společenství. Tato skutečnost přímo vyplývá z ekonomických funkcí socialistického státu a vedoucí úlohy komunistických a dělnických stran v politickém systému socialismu. „Silou, která řídí a určuje směr vývoje sovětské společnosti“, je uvedeno v Ústavě SSSR, „jádem jejího politického systému, státních a společenských organizací, je Komunistická strana Sovětského svazu. Komunistická strana vyzbrojená marxisticko-leninským učením určuje generální linii rozvoje společnosti a linii vnitřní a zahraniční politiky SSSR.“¹

Výsledkem dvoustranných a mnohostranných setkání na nejvyšší úrovni je určení hlavních směrů, základních tendencí a perspektiv vzájemné ekonomické a vědecko-technické spolupráce, upřesnění forem a metod její co nejlepší realizace. „Mechanismus bratrské spolupráce“, řekl J. V. Andropov, „zahrnuje nejrůznější sféry života našich zemí, různé směry naší součinnosti při budování socialismu.“² Důsledné dodržování leninské poučky o tom, že politika je koncentrovaným výrazem ekonomiky, je zárukou úspěšného řešení složitých hospodářských problémů, které vystávají na cestě budování socialismu a komunismu.

Mechanismus posilování jednotného hospodářství a stále těsnější ekonomické součinnosti socialistických zemí je zcela určen vládnoucími výrobními vztahy a charakterem vlastnictví výrobních prostředků.

Socialistické výrobní vztahy tvoří jeho hluboký základ, formují jeho sociálně-ekonomický obsah a určují směr a principy jeho fungování. Strukturu jednotné socialistické hospodářské mezinárodní spolupráce tvoří mezinárodní socialistické vztahy, které jsou vyjádřeny v ekonomických zákonech. Mechanismus hospodářské spolupráce socialistických zemí je také konkrétní realizací existujících mezinárodních vztahů v praxi pomocí různých forem, metod a nástrojů, ale také i pomocí organizačních

¹ „Ústava (základní zákon) SSSR“, Moskva, Polizdat, 1977.

² Andropov, J. V. — „Šedesát let SSSR“, Moskva, Polizdat, 1982, s. 18.

institutů. V systému mezinárodního socialistického hospodářského mechanismu na sebe navzájem těsně působí vztahy základny a nadstavby a vztahy souladu výrobních sil a výrobních vztahů, které se nakonec transformují ve zvláštní „vrstvu“ výrobních vztahů — ve vztahy organizačně ekonomické.*

Tak se stává struktura mezinárodního ekonomického mechanismu dosti složitou. Proplétají se v ní vztahy koordinačně plánovací, zbožně peněžní a organizační vztahy a spojitosti, vyjádřené konkrétními formami, ekonomickými nástroji a organizačními instituty. Praxe ekonomické spolupráce socialistických zemí svědčí o tom, že mezinárodní socialistický mechanismus a prvky jeho struktury velmi jemně reagují na změny, které jsou výsledkem rozvoje socialistických výrobních sil a výrobních vztahů. To například potvrzuje vznik nových forem společného plánování členských zemí RVHP, změny v systému jejich vzájemné cenové tvorby a v posledních letech také vznik mezinárodních ekonomických organizací. Stejně tak se zdokonaluje základní funkce mezinárodního hospodářského mechanismu, která spočívá ve vytvoření optimálních podmínek pro realizaci ekonomických zájmů států v mezinárodní sféře socialistické ekonomiky. Socialistické společenství jako nejdynamičtější se rozvíjející část světa si vyžaduje vytvoření adekvátních pružných a mobilních forem v systému hospodářského mechanismu, a to jak v národním, tak i mezinárodním měřítku.

Avšak vnitřní mechanismus socialistického hospodaření je plně určen výrobními vztahy uvnitř daného hospodářství a proto od něj můžeme abstrahovat při rozboru vztahů světového socialistického hospodářství jako od zvláštního podsystemu socialistických výrobních vztahů.** Proto je nutno hovořit o souhrnu mezinárodních organizačně ekonomických vztahů zprostředkovávajících soulad výrobních sil a výrobních vztahů v internacionální sféře. Tento soulad získává systematický a posloupný charakter v mezinárodním hospodářském komplexu členských zemí RVHP. Dochází zde ke spojení jediného nebo více mezi sebou provázaných procesů tvorby internacionálních faktorů výroby, jejich rozdělení v rámci RVHP s cílem co nejefektivnějšího využití, je uskutečňována široká výměna výsledků společné výroby a rozvíjejí se vztahy ve sféře spotřeby. Jednoduše řečeno, mezinárodní hospodářský systém zemí RVHP představuje v podstatě rozvětvený systém reprodukčních vztahů, zabezpečujících nepřetržitost procesu internacionální výroby na základě neustálé reprodukce materiálních statků, pracovní síly a mezinárodních socialistických výrobních vztahů. Proto hospodářský mechanismus na

* „Organizačně ekonomické vztahy“, říká L. I. Abalkin, „jsou velmi složitým systémem, do něhož náleží takové prvky, které se nachází ve styčném bodě výrobních vztahů a výrobních vztahů a nadstavby.“³

³ Abalkin, L. I. — „Dialektika socialistické ekonomiky“, Moskva, Mysl, 1981, s. 101.

** „Z politicko-ekonomického pohledu“, říká F. P. Filipov, „je nesprávné studovat v teorii světového hospodářství ty vnitřní vztahy, které již byly předmětem analýzy na předchozích stupních postupu od abstraktního ke konkrétnímu.“⁴

⁴ Filipov, J. P. — „K. Marx o formování kapitalistických světových hospodářských vztahů“, Věstník MGY, Ekonomika, 1981, s. 32—33;

jedné straně zabezpečuje životaschopnost mezinárodních socialistických reprodukčních vztahů, jejich optimální fungování a na druhé straně je v konkrétní podobě mnohotvárný v tom nejnovějším, co se projevuje v praxi hospodářské spolupráce členských zemí RVHP.

Mezinárodní hospodářský mechanismus takto ovlivňuje všechny prvky internacionálního reprodukčního procesu. Jedná se především o tempa růstu společných výrob a jejich koordinaci s dynamikou ekonomik zemí socialistického společenství, volbu oblastí mezinárodní specializace, a kooperace, určení prioritních objektů investiční výstavby se společnou účastí ap. Důležitou roli hrají proporce internacionální výroby a jejich propojenost s odpovídajícími národními proporcemi, a to jak v hodnotové, tak i naturální formě. Tyto proporce zabezpečují v nemalé míře vybilancovanost jak národních, tak i mezinárodních forem výroby, a zabezpečují v praxi disciplínu a rytmičnost vzájemných dodávek materiálních hodnot.

Mezinárodní hospodářský mechanismus je předurčen k tomu, aby stimuloval zavádění vědecko-technického rozvoje, napomáhal zvyšovat kvalitu produkce a jejich technicko-ekonomických parametrů, snižoval náklady výroby, podporoval všeobecný růst produktivity práce a hospodárné rozdělování materiálních, pracovních a finančních zdrojů. Za pomoci koordinačně plánovacích metod a různých ekonomických nástrojů je zabezpečována jednotnost a vzájemná propojenost fází mezinárodní rozšířené reprodukce a neomezený přesun zboží ve všech jeho fázích.

Hospodářský mechanismus má stimulační vliv na živou práci, zapojenou ve sféře mezinárodní socialistické produkce, zabezpečuje potřebné materiální podmínky pro reprodukci pracovní síly v rozšířeném měřítku, která zahrnuje nejen spotřební předměty, ale i vytvoření odpovídajících podmínek pro rozvoj vzdělávání a zvyšování kvalifikace kádrů, výměnu výrobních a vědecko-technických zkušeností atd.

Důležitou funkcí mechanismu je také plánovitá a rozšířená reprodukce společného (podílového) vlastnictví členských zemí RVHP, která svým dozráváním postupně přerůstá v mezinárodní socialistické vlastnictví, základ mezinárodních výrobních vztahů.

Mezinárodní socialistický hospodářský mechanismus tedy nejen že se nemůže nerozšiřovat na všechny fáze a stadia rozšířené socialistické reprodukce, ale navíc jen za této podmínky může v plné míře plnit všechny svoje funkce.^{***} Obsah hospodářského mechanismu, jeho charakter, struktura a základní zákonitosti rozvoje jsou určeny dvěma důležitými faktory. Na jedné straně rozhodující vliv na něj má systém socialistických výrobních vztahů a jim odpovídající ekonomické zákony, na straně druhé zákonitosti a tendence rozvoje výrobních sil. Opíráme-li se o tento pevný základ a sledujeme-li změny, které prodělávají obě tyto sféry, ale také sledujeme-li charakter politických vztahů mezi státy, vidíme, že hospodářský mechanismus zabezpečuje neustálý růst a diver-

^{***} Nelze nesouhlasit s L. P. Jestigněvovou a R. N. Jestigněvem, kteří obrací svou pozornost na to, že „je nutno důsledně dodržovat reprodukční přístup k analýze obsahu hospodářského mechanismu a zákonitostí jeho rozvoje.“⁶

⁶ Jestigněvová, L. P., Jestigněv, P. N. — „Socialistický hospodářský mechanismus: zákonitosti rozvoje“, Moskva, Nauka, 1981, s. 5.

zifikaci vzájemné ekonomické spolupráce, prohlubování procesu socialistické integrace, formování mezinárodního hospodářského komplexu členských zemí RVHP.

Jak jsme se již zmínili, ve struktuře mezinárodního socialistického hospodářského mechanismu se vzájemně ovlivňují prvky plánovací a bilanční metody a její formy, zbožně peněžní páky, stimuly a nástroje a organizační instituce. Klíčová úloha metod plánu je v socialistické ekonomice všeobecně uznávána. Je podmíněna podstatnou změnou ve vlastnických formách výrobních prostředků, postupnou likvidací soukromého kapitalistického (nebo předkapitalistického) vlastnictví a zavedením státního (všelidového) vlastnictví podmínek a prostředků výroby. Plánovitost jako všeobecná forma rozvoje socialistické ekonomiky se realizuje na všech jejích strukturálních úrovních, tedy i v mezinárodní. Důsledkem specifičnosti podsystému socialistických výrobních vztahů jednotlivého národního hospodářství je, že formy realizace zákona plánovitého proporcionálního rozvoje se na mezinárodní úrovni liší od analogických forem existujících uvnitř národních hospodářství. To vyplývá především z toho, že neexistuje jednotné internacionální vlastnictví výrobních prostředků, jednotná řídicí a regulační centra v měřítku světové socialistické soustavy. Ve světovém socialistickém hospodářství se vzájemně ovlivňují jednotlivé národohospodářské komplexy, jejich vlastnictví je teritoriálně odděleno a ekonomicky i právně je státním lidovým vlastnictvím, tj. majetkem suverénních socialistických států. Proto plánovitá hospodářská součinnost mezi socialistickými zeměmi není realizována direktivně, ale cestou zpracovávání doporučení, koordinací hospodářské politiky, koordinací plánů atd. Společná plánovací činnost (spolupráce v oblasti plánování) je v Komplexním programu určena jako základní metoda organizace ekonomických a vědecko-technických vztahů mezi zeměmi socialistického společenství.⁶ Tato situace má vliv na charakter rozvoje výrobních sil a výrobních vztahů.

Během formování společné plánovací součinnosti socialistických zemí probíhal zvláštní výběr nanejvýš odůvodněných forem a metod koordinovaného hospodaření, vznikly nové způsoby této činnosti v etapě socialistické ekonomické integrace, což podmínilo vznik nového hospodářského společenství socialistických zemí. Jako nejdůležitější formy společného plánování členských zemí RVHP jsou v ekonomické literatuře považovány následující:

- koordinace pětiletých národohospodářských plánů
- vzájemné konzultace stěžejních otázek ekonomické a vědecko-technické politiky
- koordinace dlouhodobých plánů důležitých odvětví národního hospodářství a druhů výrob
- rozpracování mnohostranných dlouhodobých cílových programů specializace a kooperace výroby
- spolupráce v oblasti prognózování

⁶ „Komplexní program dalšího prohlubování a zdokonalování spolupráce a rozvoje socialistické ekonomické integrace členských zemí RVHP“, Moskva, Polizdat, 1971, s. 19–20.

- společné plánování rozvoje některých odvětví a druhů výrob
- zpracování koordinovaných plánů mnohostranných internacionálních opatření a sladování opatření, týkajících se spolupráce s národními plány členských zemí
- výměna zkušeností z fungování systémů plánování a řízení národních hospodářství
- společné vědecké rozpracování řady problémů plánovací činnosti.⁷

Mechanismus využívání zákona plánovitého rozvoje v mezinárodní sféře je systém navzájem spjatých prvků, které na sebe navzájem působí a doplňují se. Je třeba zdůraznit, že existence zákona plánovitého proporcionálního rozvoje v závislosti na stupni úspěchů v procesu neustálého růstu strukturální zralosti dosažených světovým socialistickým hospodářstvím, se rozvíjí v této sféře stále do větší šířky a hloubky a proniká do všech prvků internacionálního hospodářského společenství a ovlivňuje všechny jeho stránky, vztahy a spojitosti. Toto v prvé řadě vyvolává vykrystalizování přímých a nepřímých forem projevu tohoto zákona — mezinárodních proporcí výroby a směny v hodnotovém a naturálně věcném vyjádření.⁸ Obohacování obsahu zákona plánovitého proporcionálního rozvoje vyvolává vznik nových prvků v mechanismu jeho působení a využití, nutnost postupného zdokonalování tohoto mechanismu s cílem vytvořit co nejvýhodnější podmínky pro realizaci zákona a zkoordinování takových prvků vytvářejících základ, jako jsou forma a obsah.

V komuniké XXXV. zasedání Rady RVHP je zdůrazněno, že v posledních letech „se podstatně upevnily základy spolupráce v oblasti plánování. Vznikly nové formy, doplňující a konkretizující zásady „Komplexního programu“, ale zejména pak vznikly dlouhodobé cílové programy spolupráce a dvoustranné programy specializace a kooperace výroby.“⁸

Analýza nám ukazuje, že rozdílné složky mechanismu společné plánovací činnosti působí nestejně na proces formování a upevňování internacionálního hospodářského společenství socialistických zemí. Některé mají přímý vliv na stále těsnější působení národohospodářských komplexů členských zemí RVHP, na jejich vzájemné sblížení a strukturální provázanost. Toto cestou sjednoceného úsilí a sjednocených zdrojů vede k vyřešení obtíží jednotlivých hospodářství a umožňuje zvládnout společné úkoly. Jiné prvky tohoto mechanismu působí na tyto procesy nepřímou formou.

Do první skupiny náleží koordinace pětiletých národohospodářských plánů, internacionální plánování, společné plánování jednotlivých odvětví a druhů výrob. Koordinace pětiletých národohospodářských plánů se

⁷ „Světové socialistické hospodářství: otázky politické ekonomie“, Moskva, Ekonomika, 1982, s. 142.

⁸ „Komuniké XXXV. zasedání Rady RVHP“, Ekonomičeskaja gazeta, 1981, vydání 28, s. 14.

⁸ G. M. Sorokin říká, že „obsah zákona plánovitého proporcionálního rozvoje je úplná proporcionálnost, naprostá vybilancovanost. Úplná vnitřní proporcionálnost (obsah zákona) se projevuje v mnoha konkrétních proporcích, vytvářejících v konečném výsledku celkovou proporcionálnost.“⁹

⁹ Sorokin, G. — „Zákon plánovitého proporcionálního rozvoje“, Voprosy ekonomiki, 1981, s. 13—14.

historicky a logicky jeví jako výchozí základna pro konstituování systému společné plánovací činnosti členských zemí RVHP. V rámci světového socialistického společenství bylo uskutečněno šest koordinací pětiletých národohospodářských plánů. Jejich evoluce odráží proces neustálého posilování internacionálního hospodářského společenství socialistických zemí, jejich postupného rozvoje od prostých forem ekonomického působení ke složitějším. Jestliže se zpočátku koordinace týkala pouze zahraničně obchodních částí pětiletých národohospodářských plánů a uskutečňovala se až po rozpracování národních plánů, (což značně zmenšovalo možnosti původní kooperace), tak teprve v pozdějších letech probíhá vzájemná koordinace plánů paralelně a zahrnuje veškeré ukazatele a části plánů. V této skutečnosti se odráží vyšší úroveň mezinárodního zespolenštvování socialistické výroby. Koordinace pětiletých národohospodářských plánů podle všeobecně přijatého názoru je ústředním článkem, hlavní formou společné plánovací činnosti. Toto vyžaduje postupné zdokonalování metodologie a metodiky koordinace pětiletých národohospodářských plánů, zvýšení efektivnosti této práce v souladu s novými úkoly, které vyvstaly před každou zemí zvláště i před socialistickým společenstvím jako celkem. Při provádění koordinace plánů na léta 1981—1985 bylo přihlédnuto k takovým změnám vnitřních a vnějších podmínek ekonomického rozvoje, jako omezování přírůstku pracovních zdrojů, zvýšení nákladů na dobývání a přepravu paliva a surovin v souvislosti se zhoršováním důlních a geologických podmínek těžby a růstem nákladů na přepravu do málo obydlených a vzdálených míst spotřeby. Kromě toho opadla konjunktura na světových trzích: zesílila inflace, prudce vzrostly ceny paliv a surovin. Imperialistické síly zesílily diskriminaci členských zemí RVHP a byly s nimi omezeny obchodní a ekonomické styky. V „Politické deklaraci“ členů Varšavské smlouvy (1983) se zdůrazňuje, že z iniciativy imperialistických kruhů „jsou vytvářeny překážky normálnímu rozvoji ekonomické a vědeckotechnické spolupráce, sankce a embargo se stávají nástroji politiky, což ještě více komplikuje vyřešení současných ekonomických problémů“.¹⁰

Pro koordinaci plánů na léta 1981—1985 jsou také charakteristické další zvláštnosti, které byly vyvolány rozvojem vzájemné spolupráce a snahou společenství rozvíjet hospodářský život. Za prvé byla vyvinuta snaha o dlouhodobý přístup ke koordinování a společnému řešení nazarálých problémů. Nynější pětileté období se tak stalo počátkem realizace dlouhodobých cílových programů spolupráce a bylo určeno pro léta do roku 1990. Tak samotná nynější koordinace plánů jednotlivých pozic zahrnuje časový horizont přesahující hranice pětiletky až do roku 1990.

Za druhé se zachovala tendence přenášet těžiště spolupráce do sféry materiální výroby na základě prohloubení mezinárodní specializace a kooperace, koordinace a společného využívání investičních zdrojů, aktivizace dalších forem mezinárodní kooperace.

Za třetí byla věnována pozornost otázkám, které jsou spjaty s vytvářením podmínek pro urychlený rozvoj Vietnamu, Kuby a Mongolska.

Nehledě na známé úspěchy v oblasti koordinace pětiletých národohospodářských plánů

¹⁰ Pravda, 7. ledna 1983.

hospodářských plánů praxe ukazuje, že existuje ještě řada problémů a otázek v této důležité sféře mechanismu mezinárodního socialistického hospodaření. Na XXXVI. zasedání Rady RVHP (r. 1982) byl projednán a schválen „Program koordinace národohospodářských plánů na léta 1986 až 1990“, který předvídá zdokonalování mnoha stránek společné plánovací činnosti. Předpokládá se zdokonalení vzájemné koordinace ekonomické a vědeckotechnické politiky jako celku mezi jednotlivými zainteresovanými zeměmi. Je nutno ve větší míře využívat předností mezinárodní socialistické dělby práce v zájmu urychlení vědeckotechnického pokroku a zabezpečení vybilancovaného rozvoje ekonomik členských zemí RVHP. Dále bylo zdůrazněno posílit mnohostranný přístup k řešení hlavních úkolů spolupráce, rozšířit koordinaci na investiční vklady do projednaných oblastí a objektů, rozpracovat návrhy na rozvoj vědeckotechnické a výrobní kooperace a na základě toho zavádět možnosti vědy a techniky do klíčových odvětví národního hospodářství. Bylo určeno nadále vytvářet koordinované přednostní podmínky spolupráce s cílem urychlit rozvoj a zvýšit efektivnost ekonomiky Vietnamské socialistické republiky, Kuby a Mongolské lidové republiky a zároveň hledat nové formy jejich větší účasti v mezinárodní socialistické dělbě práce.¹¹ Není těžké přesvědčit se, že všechna plánovaná opatření vytčená zasedáním v oblasti koordinace pětiletých národohospodářských plánů přímo působí na upevnění internacionálního hospodářského společenství socialistických zemí. Zvláště je třeba zdůraznit záměr členských zemí RVHP uskutečnit v následujícím pětiletém období koordinaci ekonomické a vědeckotechnické politiky jako celku, což znamená novou etapu posílení hospodářského spojení socialistického společenství.

¹¹ „Komuniké XXXVI. zasedání RVHP, Ekonomická spolupráce členských zemí RVHP“, 1982, s. 19.

